Núm. 22

15-10-25

nós.

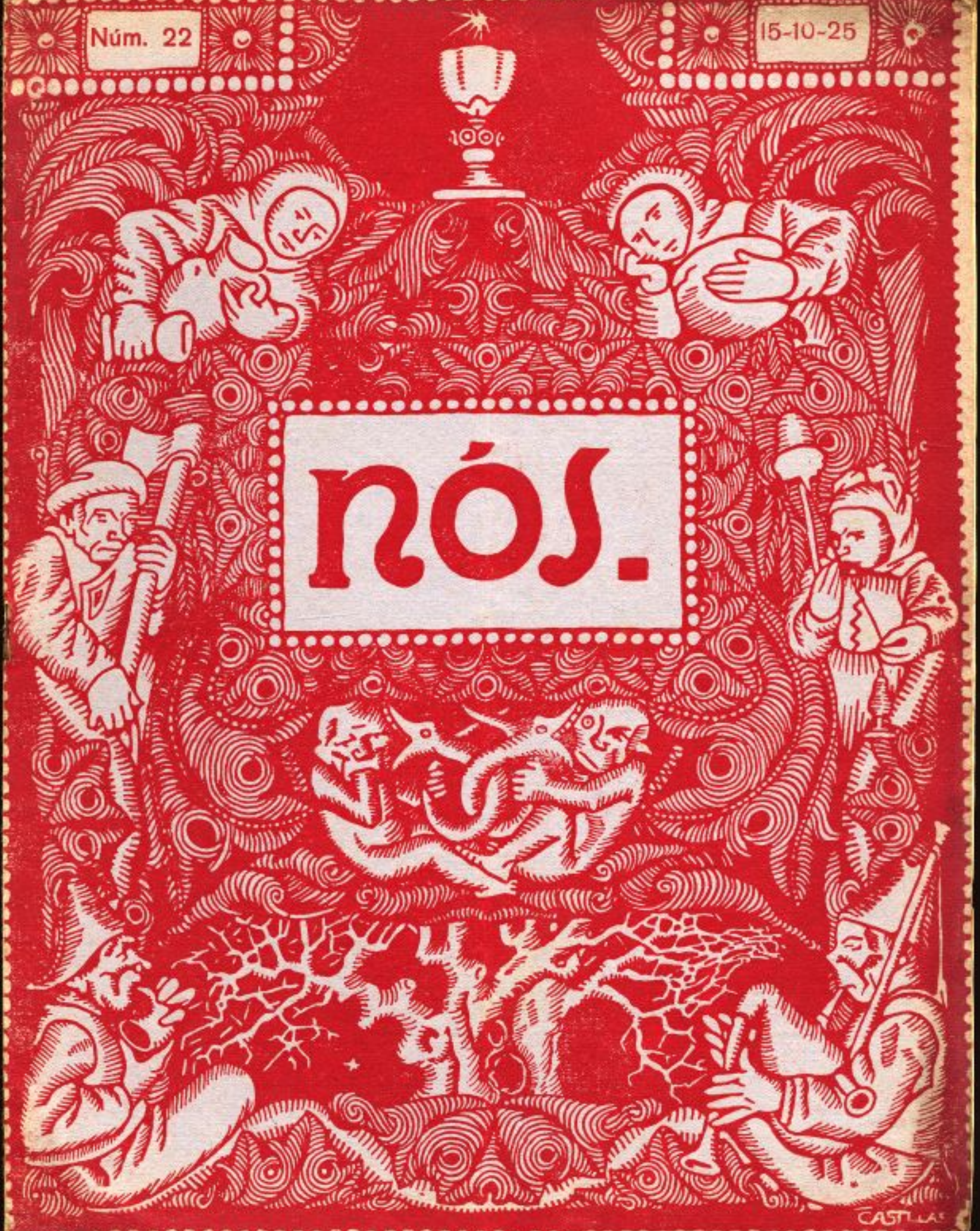

nós.

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIREICIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	**6** pesetas.
Fora da Península	**15** ,,
Númaro solto na Península	**1** ,,
Na Arxentina	**60** centavos
En Cuba	**30** ,,

Pagos adiantados

Iste boletín non pubrica mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideias n-eles emitidos, a non ser dos que, por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

SUMARIO

O Derradeiro Galán (poesía) por AMADOR VILLAR AMOR.

San Ero d'Armenteira por XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.

Unhas moedas castelás atopadas no Valadouro por LOÍS TOBÍO FERNÁNDEZ.

A Edade do Ferro en Galiza, por FLORENTINO L. CUEVILLAS.

Quod nihil scitur, (continuación), tradución de XAN AZNAR PONTE.

Archivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza.

Os homes, os feitos, as verbas; pol-a REDAUCIÓN.

LEA VOSTEDE **A NOSA TERRA** *IDEARIUM DAS IRMANDADES*

Adeministración Real, 36 — A Cruña

Sanatorio Quirúrgico de Ourense

Direitor: Don MANUEL POL PIÑEIRO Cirugía

co-a colaboración dos Doutores

D. FRANCISCO JOSÉ RIONEGRO DÍEZ e **D. MANUEL BOUZO FERNÁNDEZ**

CIRUGÍA — PARTOS E DOENZAS DA MULLER

Situado na carretera da Loña, practícase n-él toda crás d'operacións de Cirugía gèral, especialidás, ginecología, etc., etc.
A pensión é de 10 pesetas diarias, inclusa n-ela a mantenza, material de curas e visita médica diaria. As operacións e tratamentos, especiás serán oujeto de trato anterior.
Hai Gabinete de RAYO X, aparato de DIATERMIA (pra tratal-as anexitis, etc.) e o material eléitrico preciso pra diagnósticos e tratamentos.
NOTA: Hai de cote material esterelizado pra operacións d'urxencia pr'os enfermos que non se poidan traguer ó Sanatorio e mais pra partos, adentro e fora da cibdade.
Pra informes, pódese escribir a calquera dos médecos do estabrecimento.

OURENSE — **Carretera da Loña** — **Teléfono 179**

Está no prelo o primeiro volume da

BIBLIOTECA TEATRAL "LAR"

que comprende a comedia

O Corazón d'un Pedáneo

orixinal de

Leandro Carré Alvarellos

Seguirá **A Biblioteca de novelas Galegas,** que pubricará grandes novelas orixinales dos mellores escritores da nosa Terra

Os suscritores da pubricación de novelas curtas LAR terán ventaxas para a adquisición de estas obras

Imprenta LAR

REAL, 36 1.º - A CRUÑA

TRASMITA OS SEUS ENCARGOS TIPOGRAFICOS A ESTA IMPRENTA

Dr. MOSTEIRO

Médico
Odontólogo

Mediciña e Cirugía da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais compreta de Galicia

Cantón Pequeno, 1 (Casa Pastor) - A CRUÑA

LUIS FÁBREGA

DROGUERIA E FARMACIA

Progreso esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpa millor

Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Reloxeria ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas

e Accesorios

M. Calviño

OURENSE

SOMBRERERÍA
LEMUS
S. ANDRÉS, 74-LA CORUÑA

A mais económica de Galicia

VIÑOS RANDULFE de Bodegas Galegas - Finos de Mesa

OS PEARES (Ourense)

Sanatorio Quirúrgico

Direitores:

Manuel Peña Rey

Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco

Cirugía geral

Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten todal-as condicións precisas.—Prauticase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda, con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Anexites, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera.

Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera.

Admítense embarazadas, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaborearen todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18--Ourense

Nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano VI ★ Ourense 15 d'Outono 1925 ★ Núm. 22

O DERRADEIRO GALAN

Despóis d'unha mala vida,
Pr'ô lugar, arrepentida
Volve Rosa con afán;
Hacha despreceo na xente,
Mais acóllea tenramente
O seu vello amigo o can.

É «o Galán» que aixiña ô vel-a
Corre e brinca arrededor d'ela;
¡Cántos cariños se fan!
As mans de lamberlle fl para
Pra mirarlle ben p'ra cara,
I-oubea moi triste o can.

¡Non! non era a que volvía
A que se fora en mal día;
¿Seus encantos onde están?
Murchoullos a negra sorte,
E volve co-a côr da Morte;
Por eso oubea o seu can.

As bágoas cânlle a Rosiña,
I-ansí vendo á coitadiña.
En rirse os viciños dan,
I-en bulra dinlle: «non chores,
Que o galán dos teus amores
É hoxe o teu vello can»

Qu'ela fora, linda e pura,
Do lugar a galanura,
Vírase pol-o San Xoán:
Pois fora a mais festexada,
I-agora, ô vel-a aldraxada,
Coraxando rosma o can.

Os páis morreran de pena
Porque levara â sua nena,
Á sua pomba, un gavilán;
Qu'era un amor malfadado,
Xa ben llo tiña agoirado
O triste oubear do seu can.

Nenas, pol-o amor finxido,
¡Haivos tanto ánxel caído!
¡E cántos ¡ai! cairán
Sin vel-o amor verdadeiro,
Sin ter un fiel compañeiro
Coma de Rosa era o can!

Fondos eran seus amores,
Fondos eran os seus dôres:
¡Xa d'eles bulra non fan!
Que unha tarde viuse a Rosa
No camposanto, chorosa,
I-oubeou moi triste o seu can.

Bateladas d'agunia
S'oubiran morrendo o día,
I-a xente ¿por quén serán?
Decía; y-aixiña o vento
Tróuxolles com'on lamento.
O triste oubeo do can.

Aparecera mortiña
Ond'a coba da nalciña,
Quen tivo mais d'un galán;
Y-onha mañán de xiada,
Ond'a tumba da coitada,
Toparon morto o seu can.

AMADOR VILLAR AMOR

SAN ERO D'ARMENTEIRA

(Proseguimento)

A eisistencia de San Ero tópase fora de dúvida. O nome que él levaba abonda nos documentos do século XII feitos en Galiza. Eisí son conocidos o Erus Peláiz (1), Ero de Sant-Iago de Laco (2), Erus Erici, Ovecus Eriz... (3) A par de eles háchase un Ero Armentariz que pode ser o fundador da Armenteira. No 1120 concede Doña Urraca, a él seu fiel vasállo, e á sua mullér Columba, a eirexa de Santa María de Lama no val da Armenia (4); no 16 de Xaneiro do 1105 confirma co tídoo de *maiordomus super mensam*, a doazón de coto feita pol-os Condes ó mosteiro de Podio (5), no 16 de Nadál do mesmo ano aparés, cal *maiorinus*, na confirmaceón dos foros de Santiago feita por Don Ramón (6); no 1107, sen eispresión de cargo tópase nas doazóns de Piñeiro (7) e Trove á eirexa compostelán; (8) por derradeira ves confirma cal *maiordomus regis*, na doazón do Mosteiro de Moraime (9) feita por Alfonso VII no 1119.

No 5 de Nadál de 1135 dous cabaleiros galegos, da corte de Alfonso VII, Don Fruela Alfonso e Don Pedro Muñiz Carnota, fundaron o mosteiro de Toxos Outos, e outros dous don Pedro Osorio e Don Alonso Bermudes, seguidos de mais próceres o de Monfero. Por aquel tempo debeu xurdir tamén a vocaceón de don Ero. Di o xa citado Duarte que foi Abáde do 1150 o 1176, mais o dato positivo, tido da vida de ele é a inscripción da eirexa da Armenteira que adía sua construcción no ano 1169 (1) É Don Ero Armentariz, Don Ero de Armenteira? Poden ter certa xustificaceón os datos dados pol-os seus biógrafos?

Compre ó meu ver que agardemos pra respondér a podére revisare o riquísimo arquivio da Armenteira, que o malfado centralista tennos engayolado en Madride. e namentras, podémos estudiare o outro Don Ero lexendario, en quen o noso pobo encarnou unha das mais belidas estórias medioevales.

A eisistencia do seu protagonista non a fixo un caso de taumatosia, nin de megalosia, senón que deu a ocasión pra aculturar a lénda na nosa terra (2). E falamos de lénda pois, localizada, individualizada, adiada, non póde ter nome de mito (3). Narrativa, espricativa (4), de orixen índico, adaitada pol-o seu caraiter místico ó cristianismo, e repetida pol-a sua suxestión en moitos pobos, quizaives sexa, a lénda do monxe i-o paxariño, unha das que, pol-os probremas que o seu estudo xermóla e pola sua difusión literaria, pregue de nós--antre as que nas Cántigas del Rei Sabio teñen na Galiza sua fonte ou seu eco – unha mais atenceón.

---

(1) Na doazón de Alfonso VI á eirexa de Santiago da mitade do mosteiro de Piloño (Piloño) e do de Brandariz. Ano 1100. Nas confirmacions Erus Pelaiz clèricus! (vd. Lopez Ferreiro. H. C. TIII. A. n.º XIV).

Na ratificaceón da precedende feita por Doña Elvira no tránce do seu pasamento. Ano 1100. Nas confirmaceons Erus Pelaici, notarius (vd. id). A. XV.

(2) Alta de sumisión dos Sacerdotes e Cabaleiros de Beancos, Trasancos, Labacengos e Arros. Figura antre os Sacerdotes. Hist. Compost. lib. I. cap XXXV Ano 1110.

(3) Privilexio de D. Diego Xelmires á eirexa de Piadela. Ano 1101. López Ferreiro, op. cit. A. XVI.

(4) Tumbo de Samos. Es. XXII cit. por Flores E. S. T. XXII, pag. 71. Escritura feita o 24 de Outubre.

(5) Archivo Arzobispal de Santiago — Docs. Varios. T I. fols. 19 a 47. Docs. de Poyo, Inédito, copias do século XVI.

(6) Tumbo A. Catedral de Santiago (López Ferreiro, Op. Cit. Ap. XIX.

(7) O Conde D. Ramón dos á eirexa de Santiago o Mosteiro de S. Mamed de Piñeiro - (Op. cit. A. XXIV.)

(8) A infante doña Urraca dos á Basílica Compostelán o mosteiro de San Andrés de Trobe e todo o que lle pertenecia inter «uliam et tamar» Ano 1.107. (López Ferreiro—A. XXV.)

(9) Doazón feita por Alfonso VII o Mosteyro de Moraime. (id. A. XXX VI.) Archivo do Seminario de Compostela.

(1) Di eisí «Fundata est ecclesia era 1207 — XVI K: Julii» «Albas Dominus Erus fecit — in memoriæ Sanctæ Mariæ» Murguía na sua Galicia, — pag 686 — transcribe ista inscripción nesle ben trabucado xeito: «Fundata est ecclesia aera millessima ducentessima septima ¿et abatis? D. Petris fecit in memoriam B. Maria» seguindo a Fernández Sanches e a Freire Barreiro que no «Santiago Jerusalém Roma — Diario — de una — peregriuación» (Santiago — 1880 — Pags. 313 y 314 do T. I) a transcriben en forma semellante angue desatando a D. como Divus e lendo ben o Abbas. Pol-o demais citan a Gil González Davila e din que a inscripción se topa na lápida sepulcral o que non é certo.

(2) Vd. *Van Sennep - La formation des legendes* páginas 290 a 294-Paris 1910.

Wundt - Wolkerpsycologie: eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache. Mythus und Sitte. vols IV a VI. Leipzig — 1910 — 15.

(3) Vd. Van Gennep – op. cit. pags. 31 y 22.

(4) Clasificaceón de *Lang. Mytis, cultes et Religión*, transfano, de León Mavilli.r - Paris - 1886.

ESTADO AITUAL DA LENDA DE DON ERO

A lénda do monxe i-o paxariño non é na nosa terra tan popular como poidera coidarse. pois ainda non é das mais repetidas antre as xentes do couto de Salnés. Na Armenteira aparés conservada pol-a eisistencia do relieve barroco da espréndida portada do mosteiro, repetido no órgao e nas reixas de madéira da capelas lateraes de embaixo do coro. Iste relieve amostra ó San Ero axionllado diante da Virxen co neno nos brazos – o neno ten na man unha periña somellánte á que amostra en outras imaxes galegas, tales que a da capela de Xesús Nazarén de Pontevedra – perto de un arbre no que canta o paxariño. Castelao fixo unha acertada copía de ista representaceón, que nas gradicelas aparés engadida cunhas casoupiñas representando ó convento. É de notar que non é ista a soia manifestaceón escultórica da lénda pois, como no seu día será, dito Leyre e Vilar de Frades deberon tamen télas.

Ista lénda, seu mesmo caráiter o eisixe, tivo na Galicia, sempre, mais difusión erudita que popular como agora veremos.

COLLEITORES DA LENDA DA ARMENTEIRA

Non fallan antre os autores de exemprários e libros de meditación dos séculos barrocos piadósos cregos que recollan ó falar das ledicias da gloria a belida lénda de que falamos, localizándoa na Armenteira, anque son mais os que non lle dan lugar de aición. Os primeiros, dos que pode ser tipo Colmenero nas suas Reflesiones Catholicas (1), siguen a lénda tal que a conta Menrique ó que citan as mais das veces. Os outros a recollen sen citar a procedencia, que moitas vegádas topase no B. Xohan Mayor (2), que dá mil e douscentos anos de tempo terreal convertidos na representaceón de unha hora, e que como fontes ollou moitos exemprarios xermánicos medioevaes.

Antre estes esquirtores compre citar a fidoo de curiosidade ó P. Caravantes (1), que refire 300 anos a tres horas, o P. Nieves Avendaño (2) que o sigue, e da o mesmo tempo, como Niremberg (3), Barón y Arin (4); Vázquez del Valle (5), Scaramelli (6) e outros.

Dun xeito centifico recolleu a lénda Gil González Dávila (7) que cita ao P. Henríquez, a Jacobo Aurifabro e tamén a Xohan Maior, falando da eirexa, do mosteiro fundado por San Ero e resolvendo en unha hora douscentos anos.

Con este mesmo caraiter figura a lénda nas guías de Galicia. Xa temos falado dos que fálan de Don Ero (8); Fernandes Sanches e Barreiro, que reducen cen anos a unha hora e Murguía; en troques non a recolle Cesareo Rivera, e Victor M. Vázquez (9) chaman a don Ero nobre campeón, citan «al verídico cronista», que non sabemos quen será e dan por tempo 200 anos. López Otero (10) di-ela recollida de unha muller – a Sra. Rosa – e refírese nunha nota á versión de Martínez Padín que pol-o seu caraiter incruiremos nas derivacións literarias.

Pra rematar iste apartado lembraremos un artello de Balsa de la Veiga na Ilustración falando da lénda da Armenteira, que se estende a Rivas de Sil e que da por tempo de sono sete sigros.

Trae certa erudición comparativa i-é do mais discreto que sobor d'ela tease falado.

XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE

---

(1) Reflesiones Catholicas — y devotas-instrucciones para desengañar al pecador— y dirigirle por elfeliz camino de la salvación—... por el P. Don P. Colmenero —3 impresión— En Salamanca Villagordo y Alcarez —1748— pags, 193 a 195.

(2) Magnum-speculum-exemplorum - Explusquan octoginta auloritativus... -Ab anonimo quodan, qui circiter annum dominun- 1480 vixine deprehenditur -R. P. Ioanuis Maioris- S J Theologi - Dulci - Bx officini Baltasaris Belleri Typogr. Iurati -subocircins aureo- Ano 1606. Caelesti. gloriæ -pag. 112- Exemplo XIV.

(1) «Práctica de misiones... En León -en la Imprenta de la Viuda de Agustín Ruiz de Valdevieso- Ano de MDLXXIV», Libro III -S. XII pag. 849.

Plàticas dominicales... -II-... -Madrid a costa de Francisco Lazo- Mercader de libros... -Año de 1704. Pag. 192.

(2) «Plácticas doctrinales y discursos Morales... del... -Religioso de S. Francisco...- En Valencia -En la Imprenta de Antonio Valle... -Año 1729» S. IV- pp. 305 y sig. del tomo único -O monxe estaba en maitines e morreu ó voltar do bosque.

(3) «Diferencia - entre o temporal - e eterno-... Lisboa -Na officina dos herd. de Antonio Pedrozo Galvan.- e á sua custa Impreso, M. D. CCLXI» Lib. IV - Cap. V. S. II - pag. 311.

(4) «Luz de la Fe -y de la ley-... -escrito por...- de la orden de predicadores. Madrid MDCCLXOXXIV». Pag. 333. capitulo LXV. IV.

(5) Año Christiano -1748- Pg. 475.

(6) Directorio ascético -en que se enseña- el modo de conducir las almas por el camino ordinario -de la gracia...- TIV. Madrid- gregorio del Amo -1751- [pp. 45].

(7) T. E. -TII- Madrid DDCXLV -pag. 10.

(8) Anque chamándolle Pedro.

(9) «Guía de Galicia» - Madrid - Fortanet 1884 pags. 291. E curioso notar que castelanizan o Castrove en Castroverde.

(10) «Pontevedra» -Granada Sabater- 1800. pags. 168ây 169. Iste libro e do mais regocixado, tantó ó falar da Armeteira como ó facelo do resto da *provincia*.

Unhas moedas castelás atopadas no Valadouro

TRABALLO LIDO NO SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS NO ANO 1922

Fai anos, ao reconstruiren a eirexa de Adelán, non Valadouro – partido xudicial de Mondoñedo – hacháranse unha boa cantidade de moedas castelás que, recollidas por algunhas persoas, viñeron, n'unha pequena parte, a dar ás miñas maus. Pol-o que poida interesar pr'o estudo da eirexa e mais da Numismática meioeval vou espôr, sinxelamente, a sua descripzón e as considerazós que do seu esame puiden tirar.

Todal-as moedas son de vellón e módulo egual (2 cm.)

***

Moedas de Fernando *III*: n'elas é de forma cerchal o marco que arrodea ao castelo e ao león, estando feito por unha sô ringla de puntos.

1. – *Anv.* † : F REX: CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a do meio. O eisergo borroso; probabelmentes B.

Rev. † : ET LEGIONIS

León.

Si no eisergo a marca fose B, pertêsceria â ceca de Burgos, a que Alois Heiss asiñala cô número 2, embora se difrencie d'ela nos dous puntiños que leva entre a † e o F e despois de REX no anverso e entre a † e o ET no reverso.

2. – *Anv.* † F REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisergo B.

Rev. † ET LEGIONIS

León.

Corresponde â número 2 de Heiss, sendo pol-a B do eisergo da ceca de Burgos.

3. – *Anv.* – † F REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisergo ...

Rev. † ET LEGIONIS :

León.

Leva ista moeda no eisergo tres puntiños com'a n.º 5 de Heiss mais difrénciase d'ela no lêr no reverso â banda dereita da † dous como aneliños, sin ningún outro siño que mostre a sua ceca.

Segundo o autor devandito «n'istas moe-

das atópanse unha multitude de marcas difrentes coma cruciñas, estrelas, anelos, puntos, que postos en lugar difrente do que debía ocupar a marca especial do taller, tiña por ouxeto indicar quen era o ensaiador ou encarregado da fábrica.»

Mais eiquí atopámonos en presenza d'unha moeda na que ises puntos, que Heiss tén por desiñativos do encarregado ou ensaiador, aparescen xustamente no mesmo lugar que debera ocupar a marca do taller, sendo pois de crêr que ise siño que aparesce no eisergo sexa verdadeira marca da ceca. O problema é agora saber cal sexa ista, pra nós irresolubre.

4. – *Anv.* † ⋮ F ⋮ REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. O eisergo borroso; probabelmente un cunco.

Rev. † ⋮ ET LEGIONIS ⋮

León.

Pertêscerá ista moeda â ceca de Cuenca si a marca é, segundo parés, un cunco. Será pois unha variazón do n.º 1 de Heiss, consistente en têr o castelo de xeito difrente e nos tres puntiños que separan as verbas denantes e despois do F no anverso e âs duas bandas da † no reverso.

5. – *Anv.* – † F REX CASTELLE

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisergo T.

Rev. – †. ET : LEGIONIS

León.

O T como marca de ceca dí que foi acuñada en Toledo. Ven a sere a n.º 3 de Heiss, inda que sen algunhas variantes na figura do castelo, eisi como a de levar no reverso un puntiño antes e dous despois do ET.

6. – *Anv.* † ET LEGIONIS

Castelo de tres torres, mais outa a central. No eisergo S.

Rev. † ET LEGIONIS

León.

7. – Egual â anterior.

Istas duas derradeiras moedas se non hachan indicadas na obra de Heiss; a sua forma é análoga âs demais, mais no eisergo levan un S.

Era o S siño da ceca de Segovia deica que, estabelescida en Sevilla fábrica de moeda pouco despois do seu conquerimento, a empregou Sevilla como siño seu, pol-o que Segovia puxo, en adiante, unha ponte.

Coidamos que as nosas moedas son da ceca segoviana pois si foron batidas no 1222, como é probabel, mal puideron ter sido batidas en Sevilla xa que esta non foi conquerida até o 1248.

A lênda que é egual en todal-as moedas devanditas, dinos que foron feitas por algún Fernando rei de Castela e León; Heiss demostra que pertêscen, sen dúbida algunha, a Fernando *III*. A única acuñación que se fixo no reinado d'iste rei foi a d'unha moeda divisionaria de vellón, a chamada *dïñeiro de pepiós* ou sinxelamente *pepión*; d'ista clás son as moedas eisaminadas.

A data d'ista acuñación non-a siñalan craramentes Fernando III nin o seu fillo, mais por unha compra feita pol-o arcebispo de Toledo D. Rodrigo de certas aldeas, enxerga Heiss que debeu ser no 1222.

D'istes pepiós, 180 equivalian a un maravedí d'ouro de Alfonso VIII e 12 compuñan o soldo e por iso 15 soldos o maravedí d'ouro.

***

Hai unha moeda ao parescer de Alfonso X.

8. – *Anv.* † A * REX CAS TELL E

Rev. † E TLÉ ⊥ GIO ⊥ NIS †

Non siñala Heiss ista moeda nin tansiquera parescida entre as de Alfonso X. Egual a ela ou moi somellante é a reproducida en fotograbado por D. Narciso Sentenach n'un artello que pubricóu na «Revista de Archivos, Bibliotecas e Museos» do ano 1906: «El maravedí: su origen y su historia».

Leva a nosa, no eisergo, un siño que ben poldera ser un B. Tén tamén, após do A, abreviatura d'Alfonso, unha floriña e no reverso us siños ao xeito de cruciñas nos ángulos do marco.

No anverso leva castelo de tres torres, mais outa a do meio, con duas almeas en cada torre e no reverso un león. O marco é cadrado.

É un «diñeiro prieto de vellon». Alfonso X mandou desfacer os pepiós que fixera seu pai, substituíndoos pol-os diñeiros prietos burgaleses de vellón, dos que cada un valía dous pepiós. Con 15 d'istes diñeiros prietos tiñase un maravedí branco burgalés de prata de grandor egual ao vello maravedí d'ouro e valor seis veces mais pequeno. Noventa diñeiros prietos facían pois o maravedí d'ouro.

***

Moedas de Alfonso XI: o seu marco é cadrado e composto de dobre liña: unha de puntos e outra interior.

9. – *Anv.* – † A . REX . CAS . TELL . E

Castelo de tres torres, mais outa a do meio. No eisergo B.

Rev. † E . TLE . GIO . NIS . B

León rampante e no ángulo inferior dereito tén, por drento, unha floriña.

10. – Egual â anterior.

Corresponde â n.º 13 de Heiss. O B do eisergo indica que foron batidas en Burgos. Só se difrencian d'ela na floriña e en que no siño da ceca repétese no reverso.

11. – *Anv.* † A .. REX .. CAS .. TEL .. E

Castelo de tres torres, mais outa a central; na porta d'il T.

Rev. † E .. TLE .. GIɔ .. NIS .. T

León rampante.

12. – Egual â anterior.

Son, según mostra a T, â ceca de Toledo. Veñen a sere o n.º 14 do autor citado, da que difiren en repetil-a marca de ceca no reverso e en ter dous puntiños nas esquinas do cadrado qu'arrodea aos tipos mentras que n'aquela ten un sô.

Sen dúbida algunha istas moedas son de Alfonso XI como proba Heiss. Alfonso XI acuñou no ano 21 do seu reinado (1333), segundo di a sua Crónica, moeda de novenes e de cornados da lei e da talla que mandou labrar el-Rei don Fernando seu pai. A moeda que labrou Fernando IV foron os maravedises brancos de 10 diñeiros de vellón cada un, e si a moeda de Alfonso XI é da mesma talla e lei que a de seu pai resulta que as moedas que eisaminamos son os diñeiros *novenes* de vellón que son a décima parte do maravedí novén de prata, como dixemos; vintecinco d'istes maravedises forman a dobla d'ouro que como valía doce reás de prata resultaba un valor de dous maravedises por real, aproximadamente.

LOIS TOBIO FERNÁNDEZ

Axiña aparecerá a segunda edición de

NO DESTERRO

e

DA TERRA ASOBALLADA

Libros de poesías do poeta da raza

RAMON CABANILLAS

EDICION LAR

Estas novas edicións conterán algunhas poesías recentes do grande poeta

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

O confusionismo que reinaba en col da etnografía protohistórica peninsuar autorizaba estas elucubraciós filológicas, que foron às veces avaladas por tan outos prestigios coma Costa, (1) o P. Fita e Fernández Guerra (2); pero rechazadas hoxe todal-as ideias relativas á colonización grega, reducidol-os tan traídos e levados estabrecimentos fenicios a sinxelos viajes de comercio, botada a esquecemento a división en Kimros e Galos, que Thyerry fixo dos Celtas, o campo da investigación lingüística queda reducido a rastrexar na onomástica galega contemporánea e sobre todo no que nos queda da antiga, sempre mais segura e menos esposta a trabucamentos, os siñás do paso de dous povos: o precelta y-o celta. Respeito do pirmeiro, todo o que se diga ten que ser necesariamente conjetura. Ligur pra Schulten, Capsiense pra Bosch (3), vasco-ibero pra Humboldt, tal povo será cecais pra sempre un probrema sin solución. Certo que na nosa terra hai algús nomes de sufixo ó parecer liguriano, qu'o deus Bormanicus é ligur, asegún d'Arbois de Jubainville (4); certo que outras toponimias teñen aparencia vasca, pero certo tamén que si vascos e iberos son unha mesma cousa pra Humboldt, tal afirmación non goza no día de moito creto e que si Ligures e Vascos son pra Schulten o mesmo povo, Schuchardt (5) e Bosch negan tal aserto, apoiados en moitas razós filológicas e culturás, resultando de todo elo que nas teorías de tan sabios investigadores nada hai comprobado d'un geito ausoluto.

Pol-o que toca ós Celtas, as cousas cambean fundamentalmente. O vello falar d'esta nación, pai d'idiomas que com'o galés, o bretón y-o irlandés, están en uso ainda na autualidade e que deixou moito rastro nos autores antigos, ten sido recostruído en gran parte por unha pléyade d'ilustres filólogos antr'a que sobresaen Zeuss (6), Holder (7), d'Arbois de Jubainville (8) e Dottin (9), y-énos coñecido d'abondo pra que se poidan identificar craramente as verbas que lle pertenecen por todos ou por parte dos seus elementos. Foron pol-o demais os Celtas un povo inquedo, guerreiro e conqueridor, cuia presencia compróbase históricamente na Francia, na Inglaterra, no N. da Italia, nos vals do Rhin e do Danubio, na Hespaña e na Asia Menor, apareceado en todos isles países non soilo as raíces e sufixos en *–briga*, en *–dunum*, en *camb*, en *–acus*, en *–cath*, y-en *–ritus*, senon tamén repetidos os mesmos nomes de tribus e de deuses. Crar'está que n-estas condicións non é dificile filiar algunhas denominacións céltigas de persoas e lugares da Galiza, y-apreciar pol-a sua distribución e densidade a extensión que n-ela tiveron as gentes d'aquela raza. Mais coma queira qu'os estudos celtistas fixéronse case sempre tendo á vista preferentemente as toponimias referentes ás Galias e ás illas Británicas, e cand'isles países emprincipiaron a seren coñecidos pol-os autores clásicos, os Celtas galegos levaban moitos séculos afastados e isolados do berce da sua estirpe, o seu falar, por causa do longo arredamento e dos difrentes influxos a que estivo sometido, tiña que ser algo desemellante do dos seus irmaus do Centro y-Oeste d'Europa, e por esta razón, moitos nomes da antiga Galecia non poden ser identificados coma tales por falla de termo de comprobación e comparanza, sendo sempre millor limitarse a mencionar unhas cantas verbas de segura filiación, qu'escribir longas lis-

(1) *Estudios Ibéricos.*
(2) *Recuerdos de un viaje a Santiago.*
(3) *Ensayo.*
(4) *Carta a Leite de Vasconcellos* cit. en *Religoes da Lusitania.*
(5) Vex. Bosch. *Ensayo.* pag. 109.

(6) Pol o verdadeiro creador dos estudos de filología céltica, a sua obra principal é a *Gramática celtica.*
(7) Bibliotecario en Carlsrue, pubricou o *Alt-Celtischer Spraceschatz.*
(8) Citaremos soilamente da enorme produción d'iste autor, *Grammaire Celtique* e *Cours de Litterature Celtique.*
(9) Discipulo de D'Arbois de Jubainville, profesor de linguas céltigas na Universidade da Rennes, á sua obra mais coñecida é *Manuel pour servir a l'Etude de l'Antiquité Celtique.*

tas de nomes d'espricación arriscada ou dubidosa.

Canto á arqueología, anque non temos dado en Galiza mais qu'os pirmeiros pasos no relativo á esproración sistemática e científica dos nosos jacimentos, é tal a fartura do noso chán en oujetos pertenecentes á Edade do Ferro, qu'a pesar d'elo e do moito que teñen derramado a iñorancia y-a barbarie, soilo c'os procedentes d'achádegos casuás tense reunido eiquí coleicións importantísemas algunhas das que, com'a do Sr. Blanco Cicerón de Santiago, pode porse en comparanza co-as millores d'Europa. Por outra parte, a identidade da nosa cultura posthallstáttica co-a do N. de Portugal, á que teñen adicado tan grande amor os nosos veciños d'alén Miño, y-á que consagraron fondos desvelos Martins Sarmento Leite de Vasconcellos, Alves Pereira, Santos Rocha, Ricardo Severo e José Fortes, sirvenos moi ben pr'enchel-os valeiros que nos nosos coñecementos arqueológicos, deixa. triste é confesalo, o noso atraso en investigacións d'esta índole. Compre así e todo siñalar que n-istes derradeiros anos, a autividade que nos traballos d'esproración d'estacións preromanas s'ouserva en Hespaña, alcontrou tamén eco en Galiza, realizándos'hoxe escavacións mais ou menos intensas no monte Santa Tecla da Guardia, pol-a Sociedade *Pro Monte*, nos castelos d'Entrimo por D. Higinio García y-en Domayo por D. Antón Lousada, e na cividade de San Ciprián de Lás pol-a Diputación d'Ourense, amen dos costantes estudos d'homes que coma D. Angel del Castillo e D. Federico Maciñeira teñen já pagado unha forte contribución ó estudo e conservanza das nosas antiguidades.

Istes esforzos d'hoxe, juntados ós qu'outrora fixeron Murguía, Barros Sibelo, Oviedo y Arce, Villaamil, Fernández Alonso, Vázquez Núñez e tantos outros meritísimos galegos, ó desintrés do Sr Blanco Cicerón, que ten salvado do crisol dos prateiros e conservado na terra moitos oujetos preciosos, fan qu'o acervo arqueológico da protohistoria galega conte c'un material bastante consideravele, e que n-algús respeitos, coma no relativo a joyas áureas, poida rivalizar cos do Rhin, da Irlanda e dos Perineus Franceses, os tres centros mais importantes da produción aurivesaría da época de la Tene.

Pero a pesar da sua relativa abundancia e da sua moita riqueza, o material arqueológico da Edade do Ferro galega ten unha desventaxa qu'en parte escurece os seus méritos: o ser procedente todo il d'achádegos casuás ou de castros e citanias, e fallar por compreto o procedente de necrópolis. Esta circunstancia fai singularmente dificultosas as determiñacións cronológicas de tanta importancia na apreciación do desenvolvimento dos difrentes tipos d'utillage. Ant'unha fibula, ant'un torques, ant'un brazalete ou un testo cerámico atopado na nosa terra, podemos dicir que pertence á nosa cultura, que é galego e tamén investigar a fonte lonxana que lle deu orige; pero non podemos distinguir a que fase d'aquela nosa cultura pertence, nin daril'asento n-un lugar do seu ciclo evolutivo. Un soilo grupo de sepulturas nas qu'apareceran moedas ou oujetos d'outro ciclo cultural con data fixada, servirían pra datar a totalidade do material acompañante e serían un punto de partida certo en col do cal podería erguerse un labor costrutivo. Mais desgraciadamente, nada d'eso temos. Queda, é certo, a tipología, pero esta cencia, si ben nos sirve nos pirmeiros tempos da nosa protohistoria, y-acusa craramente os dias do seu principio, dá coma veremos mais adiante, poucas luces unha vez adentrados no seu estudo, non permitindo mais qu'hipóteses que cecais descobertas posteriores veñan confirmar ou bolar por terra.

Tal é o estado das nosas fontes de coñecimento, e unha vez exposto, imos entrar no conjunto dos feitos resultantes do seu exame.

IV

O COMENZO DA EDADE DO FERRO EN GALIZA

Creese qu'a Edade do Ferro comenzou na Europa nos principios do derradeiro milenario denantes de Jesucristo; mais esta data, boa cecais pr'a Italia y-ainda pr'a Francia, non pod'apricarse por igual a tod'o continente. As circunstancias ainda non ben coñecidas, que determiñaron a utilización do ferro, non obraron da misma maneira e simultaneamente en

todol-os países. Aquiles que s'alcontraban mais perto dos puntos d'orige e difusión da nova industria, alcenderon logo as suas forxas; mail-os qu'estaban afastados dos vieiros de comercio ou das rutas d'invasión, non recibiron o pulo trasformador deica mais tarde, e já por lentas e traballosas infiltracións, já por seren conqueridos por algún povo en disfrute da nova cultura.

Do exame dos feitos arqueológicos, dedúcese craramente qu'iste derradeiro caso foi o qu'aconteceu na Galiza. A industria do ferro non s'inicia n-ela paseniñamente, penetrando e trasformando pouco a pouco os antigos tipos d'utillage; aparece pol-a contra, de súpeto, e c-os carauteres d'unha industria já evolucionada y-en posesión de todol-os seus medios. O nexo que na Europa central une hastra confundilos o momento final do bronze y-o inicial do ferro, non eisiste na nosa terra. Pásas'eiquí d'un golpe dos machados tubulares e das espadas longas ós puñás d'antenas y-ás fíbulas carauterísticas do segundo período hallstattiano, e tal fenómeno non pode espricarse mais qu'ademitindo a irrupción d'un povo que trai co-il istes novos elementos culturás. Asistimos pol-o tanto á sustitución súpeta d'unha civilización indígena por outra forasteira que nada ten que ver co-ela, e qu'está en troques fondamente avencellada co-a civización qu'os Celtas crearon e desenvolveron á veira do Doubs, do Rhin e do Danubio, e tan fondamente avencellada, que ningún oujeto a ela pertencente deixa de tel-o seu prototipo ou seu análogo no material arqueológico recollido n-aqueles lonxanos países.

E send'esto así, y-aparecendo despois en Galiza tribus qu'os escritores gregos e romanos califican de célligas, pódes'asegurar que foron gentes d'esta raza as que penetrando n-ela, introdujeron e propagaron a nova civilización do ferro.

Mais en que época tivo lugar tal acontecemento? En que data se produxo esta invasión? Quen era e coma se chamaban os habitantes pre-celtas de Galiza? Qué denominación especial tiñan as tribus invasoras?

O Sr. Bosch (1) atopa resposta a todas estas preguntas n-algús versos de *Ora Marítima*. A costa ocidental da Península coñécese n-iste poema co nome d'*Ophiousa*, e pra describila, colócas'o autor na foz do Tajo, e dend'alí, e seguindo sempre car'ó N, vai nomeando as tribus qu'a povoaban. Fala pirmeiro dos *Cempsi* e dos *Saefes*, que vivían n-unha terra chea de bravas montanas, e menciona despois ós *Draganes*, qu'habitaban baixo as neves do Septemtrion. Pr'interpretar iste pasage, o señor Bosch fai notar que non amostrando a fonte vella d'Avieno saber nada acerca do interior da Península, as suas noticias téñense que referir necesariamente ós países da beira-mar, y-unha vez esto sentado, localiza ós Cempsi no centro de Portugal, os Saefes, dend'a foz do Douro hasr'as Asturias, y-os Draganes na costa cantábrica, justificand'estas localizacións pol-a natureza montanosa da Galiza, os *ardui colles* do poema, e pol-os nevados cumes dos Picos d'Europa, visibres dend'o mar, que facilitan a identificación do *sub nivoso maximo septemtrione*, ond'os Draganes tiñan os seus lares. Respeito á filiación étnica de taes tribus, na *Ora Marítima* soilo os Draganes son ó parecer calificados de ligures, sendo preciso deducil-o celtismo dos Cempsi e dos Saefes, das fontes literarias dos séculos –V e –IV, nas que, as regiós por iles ocupadas, aparecen desiñadas costantemente co nome de Keltike.

Pol-o que toca ós Saefes, o poema d'Avieno alnda engade xiquera sexa d'un gelto escuro, novas referencias. Fálase n-il de qu'a Ophiuossa fora habitada outrora pol-os *Ostrimnios*, que se viran obrigados a abandoala por causa d'unha invasión de serpentes, e pr'espricar iste relato mítico, adevirle Bosch qu'a verba Saefes deixase reducir ó grego *sepes*, serpente, e tendo en conta qu'iste animal tiña caraute sagrado antre moitas tribus célligas, e que ben veces, os povos primitivos tomaban o nome do seu embrema totémico, cree que já no original, já n-algunha das refundicións do periplo base d'Avieno, debeu tomar s'o nome da tribu posto en grego, pol-a sua sinificación literal, en cuio caso, a invasión de serpentes que bota ós Destrimnios da Ophiusa, non é outra cousa qu'a entrada dos Seafes na Galiza, qu'arroxa d'ela ós seus primitivos habitantes.

(1) *Los Celtas* pags. 5 e segs. e *Ensayo* pags 78 e segs.

Acerca da cronologia d'iste suceso, o sabio profesor barcelonés razona do geito seguinte: Os textos da sétima centuria denantes de Jesucristo, Hesiodo y-a fonte d'Eratósthenes non coñecen na ribeira atlántica mais povo qu'o Ligur, mais já no século – V, Herodoto alcontra ós Celtas estabrecidos n-ela. No meio d'istes dous termos temos que por o periplo fonte d'Avieno, ó que s'asigna geralmente o ano – 550 coma data aprousimada, e tendo en conta que n-il lémbrase coma cousa pasada hai pouco a invasión dos Saefes, debemos presumir que tal aconteicemento ocurriu arredor do ano 600 denantes de Jesucristo. Estas deduciós do Sr. Bosch, feitas con toda a lógica e perfeita crítica, teñen en contra sua a escuridade do poema d'Avieno, verdadeiro logográfico histórico-geográfico, que ten sido interpretado por diversos autores dos geitos mais diversos e contradiutorios, pero teñen en troques ó seu favor os feitos arqueológicos que lle veñen prestar un forte apoio y-unha rexa comprobación.

FIG. 1. A TIPOLOGÍA NA ESPADA D'ANTENAS EN CASTELA. ASEGÚN BOSCH

Probado já pol-o carauter hallstáttico do material funerario das necrópolis castelás y-aragonesas, esproradas pol-o Marqués de Cerralbo, qu'a entrada dos Celtas na Peninsua debeu verificarse nos primenros anos da VI centuria denantes de Jesucristo, o probrema, pol-o que respeuta a Galiza, queda reducido a averiguar o tempo qu'aquel povo tardou en se trasladar da Meseta ás nosas campías. Pra esto, e carecendo coma carecemos de fontes literarios que nos alumeen, ningunha cousa pode servirnos millor qu'a comparanza da culinra dos Castros co-a cultura das necrópolis de Castela.

En efeito, si a invasión céltiga en Galiza houbérase verificado nos séculos – VI ou – III, coma parece indicar o Profesor Schulten (1), que lle supón no tempo do periplo fonte d'Avieno, unha povoación ainda ligur, a nosa civilización do Ferro teria qu'aparecer coma derivada e dependente da de Castela, y-atoparíamos n-ela espadas d'antenas degeneradas, acodadas ás veces en ángulo reuto, e rematadas en botós esféricos ou en dous conos superpostos pol-a base mor. Mais nos nosos jacimentos protohistóricos, nada d'esto ten aparecido; contrario, o desenvolvemento ác

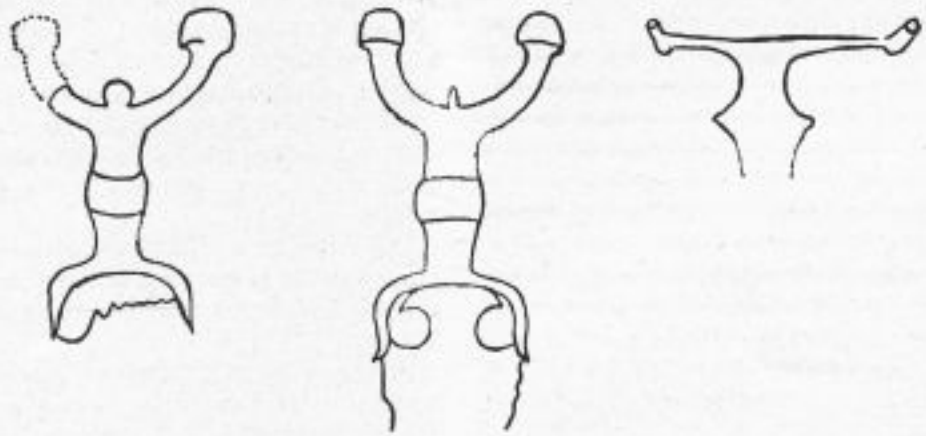

FIG. 2. A TIPOLOGÍA DA ESPADA D'ANTENAS NA GALIZA

(1) *Numantia* I e *Hispania*

utillage dos Celtas galegos acusa unha evolución paralela á dos seus irmaus da Meseta, nado no mesmo berce, e de comenzos sincrónicos. Deixando a un lado os torques y-os brazaletes, cuio exame tipológico levarianos a concrusiós idénticas, e fixándonos soilo nas espadas, vemos que, namentras qu'en Castela (figura 1.ª) perden aixiña as antenas qu'as coroan a sua forma semicircular, perdura eiquí tal forma, coma perduran ainda en tipos evolucionados, os puños de bronce, que lles dan un tal forte caraute hallstattiano (fig. 2.ª). Dos tres tipos d'esta clás d'armas que teñen sido alopados en Galiza, o mais antigo é seguramente o descoberto en Ortigueira (1) moi imitante pol-a sua feitura e materiás de que está construido (puño de bronce e folla de ferro) a outros alcontradas no S. de Ale- aña e no E de Francia; os outros dous eixemprares qu'apareceron, o pirmeiro perto de Mondoñedo (2) y-o segundo no Castro de Lás (3), son já formas evolucionadas e propias de Galiza, ben carauterizados, un pol-as escotaduras da base da folla, y-outra que representa cecais a fase final da evolución, é feito d'unha peza, e presenta as antenas estendidas horizontalmente en forma de cruz. Vese, pol-o tanto, que na evolución d'unha e d'outra cultura, acúsase a eixistenza en Galiza d'unha facies especialisema do posthallstáttico peninsuar, sincrónica e paralela á fase castelá, mais de ningunha maneira posterior nin derivada d'ela.

Temos pol-o tanto qu'asegún as concrusiós da arqueologia comparada, o principio da civilización do ferro na Meseta e no NW de Hespaña debeu ser coentánea ou case coentánea, e qu'ambas teñen seu orige no Hallstatt francés, nos comenzos do seu grado final, é dicir, arredor do ano, – 600, quedando así confirmadas as suposiciós do señor Bosch encol do celtismo dos Saefes e da data do seu estabrecimento en Galiza.

En vista de todo elo, e sin que nos arrisquemos a dar un valor ausoluto ó seu conjunto, podemos formular as seguintes proposiciós.

1.ª A Edade do Ferro comenza en Galiza nos primeiros anos da VI centuria denantes de Jesucristo.

2.ª Esta nova civilización é traguida a ela por tribus célticas, as que, ou pol-o menos unha d'elas, a mais importante ou a mais coñecida dos navegantes Tartesios ou Fenicios, tiña por embrema totémico unha serpe (*sepes*, en negro) e tomaba d'ela o seu nome.

3.ª Os habitantes precéltigos de Galiza chamábanse *Oestrimnios*, levaban igual nome qu'os ligures (?) de Bretaña.

V

A ESTENSION DOS CELTAS EN GALIZA

Unha vez sentadas estas proposiciós, os primeiros probremas que se nos presentan son os relativos á localización do povo invasor dentro de Galiza, y-á ponderación do seu intruxo na nosa etnografía protohistórica.

Nas fontes literarias, sobre todo en Strabon e Plinio, os Celtas non aparecen habitando a totalidade do chan Galego. O calificativo *Celtici* otórgase soilo ós Artabros ou Arrotrebas, Nerios e Presamarcos (1), qu'ocupaban a estreita zona comprendida antr'o Tambre y-o mar Cantábrico; as restantes tribus, quitando os Grovios, Helenos e Tydenses, cuio orige grego temos que rechazar en ausoluto, son desinadas sinxelamente pol-o seu nome propio, e somentes Strabon parece atribuirlles unha filiación racial, ó confundilas cos Iberos lusitanos (2)

(*Continuaráse*)

(1) Macibeira, *Una empuñadura de Hallstatt*. *Boletín de la Real Academia Gallega*. 1909, n. 28.
(2) Villaamil y Castro. *Productos de la metalurgia gallega en épocas remotas*. *Boletín de la Comisión de Monumentos d'Ourense* n. 56 e segs.
(3) Revista *NÓS* n. 18.

(1) Plinio, III. 22; IV, 34. Strabon III, 1, 3.
(2) III, ii. 1.

Non deixe de lêr **OS NENOS** contos por Xosé Filgueira Valverde pubricados no primeiro volume da **Biblioteca do Seminario de Estudos Galegos**

QUOD NIHIL SCITUR

(*Proseguimento*)

O mesmo repersentaráche a esfera de vidro costruida con ademirabre artificio pol-o eximio siracusano Arquímedes. N-ela movíanse e ouservábanse todal-as esferas e pranetas do mesmo xeito que n-esta verdadeira máquina do mundo; soprando por uns canles, eran levadas todas esas cousas simétricamenie.

Agora ben; s'alguén quixer coñecer de que xeito tal se facia, non lle sería preciso coñecer perfeitamente a máquina toda e cada unha das partes, ainda a mais pequena, co-as suas funciós? O mesmo débese pensar con relación a iste mundo. Pois, que é o que n-il atopas que non mova e que nono movan, cambée e o cambéen, que non aguante unha ou as duas cousas?; mais moitas mais cousas eisisten e fanse no verdadeiro mundo que non no de vidro do sirocusano, e por iso é tanto mais difícile coñecel-o pirmeiro que non o segundo, e non é menos preciso prô que queira saber.

Olla onde chegamos. Unha soila cencia hai ou habería si poidera habela sobr'a natureza das cousas e non moitas; por ela coñeceríanse perfeitamenie as cousas todas, porque unha sin as outras non pode ser coñecida perfeitamente. As cencias que temos son vaidades, rapsodias, anacos recollidos de poucas e ruís ouservaciós; e o resto maxinaciós, invenciós, ficciós, opiniós, D'eiquí vése. que non sen razón dicia Salomón qu'a sabencia dos homes era loucura diante de Deus.

Mais voltemos ô punto de saída, e d'eiquí infire que é unha a cencia de todal-as cousas. Cantas veces empezan no discurso a tratar d'algunha cousa, con ocasión d'esta han tratar d'outra; esta segunda lévanos a outra, e â sua volta esta terceira a outra; así chegaríamos ô infinito, a non ser que nos deteñamos no medio da carreira y-esta non sin detrimento da cencia. D'eiquí derivou aquela lei prâs cencias *non omnia in omnibus*; pois coma vian que d'unha cousa seguíanse todal-as outras e qu'a sua cencia non tería fin, vironse obrigados a estabreceren límites, ós quales non poden manter: (de que xeito van gardal-os lindeiros qu'a natureza non atura? d'eiquí que na mesma obra y-en diversas sexa preciso repetir mil veces a mesma cousa; o que doadamente amostraríamos en calquer autor, pro sería moi longo.

O qué dixo Aristóieles das categorías, nono repeten na Físeca e mais na Metafíseca? e o que dixo d'estas, nono repiten a cada paso nas outras obras? Pois-o noso Galeno, que prolixo non é? apenas atoparás nn capítulo non que non leas: «e ainda que n-outro lugar temos tratado d'esto xa mais ampriamente, non fará mal se repetimos de novo en resume o qu'intresa ô asunto»; ou ben:» abonda esto pol-o que toca ô asunto presente, o demais atoparalo en tal libro,» ou por fin outras espresiós semellantes. O qual manifesta craramente, que prô coñecemento d'unha cousa compre tamén o coñecemento das demais; posto que prâ produción, conservación, ou destrución de unha, compre o concurso de todal-as demais coma hemos amostrar mais ampriamente no libro sobr'o «exame das cousas.»

O mesmo confirman os qu'emprenden disputa tocantes a algunha cousa, pois van tan lonxe, que si pretenden probar qu'o home é animal, fano de xeito que, discurrindo d'unha cousa pra outra por medio de siloxismos, chegan ô fin ô ceo ou ôs infernos, asegún os medios de que usa o que proba ou asegún os negados pol-o outro. Pois o que o autor da definición nos trasmiteu sobre d'elas, dicindo qne pol-as proposiciós medias habíase chegar ôs pirmeiros principios e n-iles parar, é unha fiución. o mesmo qu'as demais cousas sobr'o mesmo asunto; pois non hai tales medios certos, numerados e ordeados pol-o cales poida-

mos proveder libremente, nin principios nos que o esprito se poida deter tranquilo e satisfeito. Si ti coñeceras algús principios tales, moito favor me farías si m'os aprenderas.

Agardas se cadra unha proba mais completa da nosa iñorancia? Dareicha. Xa vichel-a dificuldade con relación ás espécies. Dos individos confesaches non haber ciencia porque son infinitos. Mail-as especies, nada son ou son unha fantesía: soilo eisisten os individos, soilo isles se perciben, soilo d'iles pode haber ciencia, e d'iles hase obter. Si non é, asina, amóstrame a natureza dos teus universás. Has dicir qu'están nos mesmos particulares. Eu nada universal vexo n-iles; todos son particulares.

Nos individos canta variedá se non percibe? Imensa. Iste é un grándismo ladrón; aquil un asesino; iste non naceu mais que prá gramática; outro é compretamente ineuto prás ciencias, iste é cruel e tremendo dende neniño; a aquil non hai nada qu'o poida quitar do viño; a iste dos praceres sexuales; a iste do xogo; un con ter visto ou cheirado un gato, desmáyase; un non probou a froita nin lla pode ver comer a outro; outro nunca probou a carne; outro o queixo; outro o peixe; de todos temos coñecido eixempros. Iste devora do mesmo xeito moedas, cristás, prumas, ladrillos, lá, en fin, todal-as cousas; aquil cai c'un pasamento somentes co ulido ou vista d'un carabel; hai quen o aborrecen as mulleres; quen se mantén de cicuta; iste dorme noite e día; e moitas veces en curabechado tirei cos libros e fuxín da biblioteca; mais en troques na praza, na campia endexamais estou sen pensar n-algo, endexamais estou menos soilo, que cand'estou soilo; endexamais menos ocioso, que cando estou ocioso; teño de colé ondá min o nemigo, ó que nunca podó fuxir, é como di Horacio, fuxido com'un vagamundo fuxo de min mesmo, xa perguntando pol-os meus compañeiros, xa engañando o meu coidado co'sono. En van, porqu'a moura compañeira alosígame e persígueme cando fuxo. Por fin hai algús homes que has dudar moito que sexan racionás, ós que mais ben deberás chamar irracionás.

Pol-a contra, atoparás brutos ós que podes chamar racionás con maor razón que a algús homes. Responderás qu'unha andurriña non fai vran, nin un caso particular desfai o universal. Eu pol-a contra sosteño que o universal é compretamente falso, a non ser que comprenda e afirme, com'elas son todo o que n-il se contén. Como pode ser verdá o dicir, que todo home é racional, si hai algús, ou un somentes que sexa irracional? Si dis que n-ise home o defeito está non na y-alma, mais no corpo que é o seu istrumento, pode que digas verdade, mais será no meu favor. Pois o home non é soilo alma nin soilo corpo, senon as duas cousas a un tempo; por conseguinte, si un d'iles é defeitoso tamén o home o será, e por eso non é o home *simpliciter*, pois o corpo é da sua esencia, do mesmo xeito qu'a y-alma, e non o corpo *simpliciter*, senon tal corpo.

(Conlinuaráse)

ARCHIVO FILOLOXICO E ETNOGRAFICO DE GALIZA

(C O N T O S)

Oración

Padre nuestro pequeniño,
guíame por bon camiño.
Aló fun, aló cheguei
tres Marías encontrei
perguntando por Xesús,
Xesús estaba na crús
e da crús e do altar
tenle Madanela tente
non te poñas a chorar
que estas son as cinco *llagas*
que por vos ei de pasar
Pol-a ponte de Belén
vai un pondon colorado
debaixo de áquel pondon
vai Xesucristo encravado.
O sangue que del cala
cala en campo sagrado;
el hombre que la bebía

era moi aventurado;
n-este mundo será un rei
e no outro { ben aventurado.
rei coroado.
O que esta oración dixese
todol-os *viernes del año*
saca unha alma de penas
e a sua *del gran pecado*.

Recollido por Ramón Martínez López. do Seminario de E. Galegos, en Senra, concello de Oroso, A Cruña.

Compreta en moito a versión pubricada por Ballesteros (Ob. cit. Tº III, pax. 250 e segts.)

***

Variante dos Contos de Pico, pico, mazarico, e Paxariño pequeniño, e maneira de xogal-o xogo en Allariz

Póñense todos arredor co-as maus estesas, postas co rivés pra riba, e no meio, o que *conta*, que pon a mau esquerda na roda das maus, e co-a direita vai picando unha por unha todal-as maus, dando en cada unha un belisco cos dous dedos pirmeiros, e vai dicindo

– Pinto, pinto, gorgorito
Quen che deu tan grande pico?
– Díumo Dios por meus pecados
pra picar n-iste carballo.
e piquei e repiquei,
y-encontrei un grao de millo.
e leveino ô muiño.
ô muiño a moer,
y-os ratiños a comer
e collín un pol-o rabo
e leveino o mercado.
e dironme seis reás e un can
e unha *taza* de papas
e a *cuchara* era de pau
Válgate Dios a muller
que me cairon as papas no chao.

Cando o recitado remata n-unha mau, o dono retira a mau da roda y-escóndea. E o jogo sigue do mesmo geito ata non quedar ningunha. Enton o que *conta*, vai un por un pedíndolle.

– *Dame la manita*, e responde o interpelado:
– *No que me la comió el ratito.*
– *Dame la manón.*
– *No que me la comió el ratón.*
– *Dámela que te doy pan y queso.*
. . . . . .
– *Dámela que me manda el Rey.*
– *No te la doy.*
– *Dámela que me manda la Reina.*
– *No te la doy tampoco.*
– *Dámela que me manda Dios.*

Entón dáa. Si a ten quente, pasa; si a ten fría, péganlle.

Recollido por V. R.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

O pintor Fernández Mazas

Iste xoven artista ourensán acaba de conquerir un trunfo mais ca sua derradeira obra, un óleo feito en París, namentras estivo pensionado, pol-a Diputazón d'Ourense. Falaremos d'il, non sô porque nas nosas páxinas colaborou, senón, ademais, por chamar hoxe a atenceón da *élite* galega iste orixinal pintor avangardista.

Sempre se revelou c'un sutil temperamento *futurista:* o vello problema da pintura clásica non-o inquietou: foran as xenialidades dos franceses – Picasso, embora sexa de Málaga, Matisse – os que o *fixeron*, no senso de que son pra il a sua tradición pictórica.

«Ventana al Campo» repersenta unha muller desnuda, qu'olla ô paixaxe diante da fenestra do seu *cuarto de baño*. Resalta a fermosa figura da mociña, formidabel encoiro en elegante i-estrevido escorzo. Chama a atenceón qu'o encoiro sexa un encoiro perfeitamente analómico, o que nos fala ben de qu'iste rapaz sabe faguer as cousas â maneira dos clásicos. Mais isto como un xesto académico; nada mais. Il nol-o dixo: «A pintura ante todo é pintura, de sorte ningunha fisioloxía.»

A obra d'arte qu'hoxe nos ocupa, non é somentes, com'alguén pensara, unha *cousa á moda*. É algo mais. Podemos traguer ô caso algunhas observaciós que en col do Suárez Couto, falando do impresionismo, fixo o agudo Correa Calderón.

«Ventana al campo» fala d'un postimpresionismo â maneira de Ganguin.

Fernández Mazas, inquedo por superarse a cada paso, só arela voltar a París, ô París do arte novo, onde o saben apreciar, é a sua

Roma. Nós só lle desexamos que consiga tudo iso, seguros, de que sempre saberá faguer cousas boas.

Quixéramos falar algo mais, da obra e do autor, os dous o merescen; mais a falta de espazo e... Os artistas novos teñenlle fobia ôs literatos. Non imos discutil-o. Con razón ou sin ela, non queremos ocuparnos disto senon pol-o intemo debere de rexistrare o trunfo d'un noso irmau. Quede pra eles a soluceón dos problemas do arte – no óleo «Ventana al Campo» notamos ausencia de perspectiva. Dixonos F. Mazas: «O problema do arte novo descansa nas relaciós en qu'han estar a color e a liña dentro da úneca superficie de que dispon a tea Desprezo pois, non por ruin, senón por *demasiado ben feito*, finiquitado o conceito fisioloxico do arte renancentista» –; nosoutros, os literatos, contentámonos con aplaudir as obras que, como «Ventana al campo», o merecen.

E *Nós*, ô felicitare ô xoven artista, presenta-o ôs seus lêtores com'unha espranza na nosa renascenza.

A. M.ª C.

LIBROS

AS NOVELAS LAR

Xá van pubricadas outras cinco, dende que falamos d'elas a outra vez.

D. Uxío Carré Aldao, o erudito historiador das nosas letras, das que é tamén afinado prauticante, deunos unha noveliña d'amores: *A terra chama*, dina da sua sona, na qu'o amor da terra nai e o amor da muller, mistúranse e vencen. D. Uxío sabe mantel-os prestixos da memorabre *Cova Céltiga*.

O lobo da xente, seguido de *A trabe d'ouro e a trabe d'alquitrán*, relación liiteraria a primeira d'unha leenda popular, interpretación a segunda d'outra leenda mais estesa e costante na nosa terra, compoñen o n.º 10 de *Lar*, no que Vicente Risco toma pol-o camiño da literatura folklórica, que tanta groria precurou â Irlanda con Yeats e â Noruega con Selma Lagherlöf.

Co-a linda novela *Buserana*, do gran poeta Gonzalo López Abente, voltamos â vida real e ô costumbrismo, n-un sinxelo e original paso d'amores, referido con ledo encanto e fresca fermosura.

Ven despois *A dona das Torres*, d'Anxel del Castillo, outra leenda do tempo antigo, escrita n-unha prosa fidalga, poética con ton de romance, prosa que é case verso, que é verso inteiro moitas veces, e fala ben do gusto de quen com'o seu autor sabe a un tempo estudar coma sabio e gorentar com'artista os nosos vellos moimentos.

E por fin, *Ana María*, do periodista compostelán Xan Xesús González, que é a pirmeira que pubrica. É d'un género moi de mocedade; case poidéramos dicir primeirizo, que é o que lle dá mais engado.

F. L. C.

A ÁGUIA, 31 - 32 - 33,
Janeiro a Junho de 1925. Porto.

Ven en gran parte adicada a Camilo, con traballos e poemas de Alvaro de Morair, Vila Moura, Augusto C. Pires de Lima. A. A. Pires de Lima. Mario Beirão. e Angelo César. Antros demais notabres traballos, chama a atención a *Proposta de lei de organizacão neval* de Ezequiel de campos, con erudito e curioso preámbulo. Na bibriografía fala do libro do Dr. Claudio Basto do que demos nota no noso número 19, e das novelas do Visconde de Vila-Moura.

V. R.

REVISTA DE GUIMARAES,
Abril - Junho 1925.

Trai *Cartas de Martins Sarmento ao Profesor Pereira Caldas; Arquivo da Colegiada de guimarães* por J. López de Feria.

Un pintor do século XVIII, por A. Guimarães; *Cancioneiro de S. Gimão de Novais*, por F. de C. Piree de Lima; *Cortes de Evora. Terceirias de Moura, A cabeza do Duque de Braganza* por M. Rodríguez Lapa; *Seara histórica* de Carlos de Passos; *Os Cónegos da Oliveira*, por E. d'Almeida; *Boletín* por M. Cardoso; *Conferencia*.

V. R.

CÉLTIGA, Buenos Aires, Ano II.

Debemol-o parabén a esta pubricación, que alô no alenmar fai canto pode por sostel-o esprito galego, pol-a divulgación das nosas riquezas naturás e moimentos, e pol-o espallamento da n sa produción literaria e artisteca. Ela amóstranos coma na República Arxentina emprincipia a s'apreixar un fato d'homes de pensamento e de pruma capaces d'orientar-o labor das coleitividás galegas d'aquela terra. Mais adiante hemos ir reseñando por miudo os números que vayamos recebindo.

V. R.

OUTROS ACONTECIMEMTOS

Na Toxa e mais Mondariz, tivemol-as sesiós do *Congreso Antituberculoso*. O mais dino de nota d'ise Congreso alópase en todol-os boletís galegos, que falaron d'il con fartura.

En Lugo houbo duas cousas: o *Pirmeiro Congreso d'Economía Galega*, do que non falaron tanto os papeis, edo que falaremos nós no número que ven, por ser merecente de glosa, e a *Festa da Poesía*, onde levaron premios os nosos colaboradores Otero Pedrayo e Couceiro Freixomil, e onde foi mantenedor outro colaborador noso, Antón Villar Ponte que fixo un xúrdio discurso na nosa léngoa.

DIVINA TRISTEZA, por ANRIQUE PAÇO D'ARCOS. Porto, 1925.

Anrique Paço d'Arcos, coñecido eiquí pol-os seus versos pubricados en moitos boletís galegos, coma *A Nosa Terra* e *Galicia* é un poeta novo que vai seguindo con acerto as pisadas vagarosas do gran poeta do Támega pol-o da vaguedade e do misterio. Xá non somos nós os pirmeiros en atoparlle a imitanza co Teixeira de Pascoaes. *Divina Tristeza* foi un libro ben recibido e agasallado en Galiza, porque é merecente d'elo; de puro lirismo, encaixa afeito no noso gusto, e pra moitos con seguranza, esta poesía crepuscular que outros ollarían coma do sol-por do romantismo, poidera ser alborexar d'un novo día. E mais quen sabe! De todos geitos, non van eiquí perdidal-as loubanzas, pois coma poeta, iste é un poeta de certo.

V. R.

LATEXOS, por JOSÉ REY GONZÁLEZ. Pontevedra, 1925.

A cuberta azul satinada d'iste novo libriño de versos, cos seus primores tipográficos d'outro tempo, co seu retrato do autor firmado e rubrado, coa sua poesía debaixo. Já nos ven falando dos anos idos, do tempo da *terriña* e de *Dous Amores*. Por adentro arrecende tamén a aquela época que chamamos clásica da nosa poesía, sin que deixe de ser, coma ten que ser sendo nosa, fondamente romántica. En efeuto, caseque todal-as poesías do libro son de hai dez anos, e algunhas mais antigas. O autor é un poeta ben coñecido, que já outrora recadara as gabanzas d'Aurelio Ribalta e d'outros critecos galegos. É ademais un home que coñece a nosa fala, e que sinte fondamente a nosa Terra.

V. R.

NAÇAO PORTUGUESA. Lisboa, 3.ª Serie, números 3 e 4.

Morto o ilustre pensador Antonio Sardinha, o chefe espirtual do Integralismo lusitano – de quen ven no número 3 un intresante traballo en col do *Nacionalismo galego e Lirismo portugués*, con culas vistas non de todo podemos acaer, – encarregouse da direición do boletín Manuel Múrias, un outro pensador contrarrevolucionario da valente modernidade. Estuda o Sr. Múrias n-istes us a *política africana de D. Sebastián*, e son traballos dinos de leitura no número 3 *La guerra de las Naranjas*, do Marqués de Lozoya; *Notas á margem de Alberto Sampaio*, de J. Lúcio d'Azevedo; *Cota á margem da obra de Camilo*. de D. de S. Araujo, e *Camões*, confrencia de M. de Oliveira Lema; e do 4, *As «Cortes» da Freira*, do Sardinha; *Soanda Mulath* de Hipólito Raposo, e *Sindicalismo* de César A. de Oliveira.

V. R.

ALCÁNDARA – Imágenes por FRANCISCO L. BERNÁRDEZ – Editorial «Proa» Buenos Aires.

Os xoguetes de puericia de Francisco Luis Bernández – «Bazar», «Kindergarten» – trocáronse en vieiro de louzanas froles líricas. camiño xa seguro e firme, i-en festa de estrelas que xa non se mercan n'os bazares con pouco esprito, sinon que están lonxe, alá enriba, no séu ceo, acenándonos cheos de alusións e de suxerencias O camiño de arte percorrido por este poeta – por este gran poeta xoven que desflorou eiquí a virxinidade da sua inspiración e que bebeu na nosa terra (que tamén é dél no mais fondo e desintresado senso de posesión) as augas lustrales da beleza, está suxeto a lóxica gradación evolutiva antre os primeiros balbuceos e os primeiros craros e rítmicos acordes da Verba e do Esprito. Cantou a poesía da cuna e da infancia, e agora, en prena adolescencia, ten o cantar propio d-este estorio espritual e sensíbre, e vai cos azos do sentimento e cos pulos da idea afrorescente car'a amada do froito espréndido, sazonado e maduro. E n-esto queda feita a millor gabanza d-un poeta... e d-un home; gabanza que non valería nada nin sería nada se non nascese, coa verdade, d'unha profunda suxestión, locuplética de promesas i-esprranzas.

O autor de *Alcándara* ten historia de niñés e de xuventude. Se fose de súpeto nos seus primeiros poemas un d-esos xenios que a crítica «d-escola» recibe con compás devoto e que logo, sin saber cómo, desaparece sin deixar rostro, habería pra termar do seu logro. Pero, non. A cultura e a intelixencia foron abrindo a estrada hoxe frolecida. Nin siquera, pra ben do poeta e da sua ópera futura, os ventos do «avangardismo» lle absorveron as savias proliferas d-unha estética mais acendrada e viva e d-unha visión mais espaciosa. Picotean n-él, pero a sua propia forza íntima levouno a outras mais integradas amplitudes.

Alcándara foi inzada en Galicia, aireouse no mar e froiteceu na outra Terra do poeta, terra pra sementes, sempre encinta.

R. B. T.

LA TEMPORADA. Mondariz, números 5 a 10 do ano XXXVII.

Tan intr santes traballos en col do Castelo de Sobroso. Colegiada de Sar, Estudos vellos de Santiago, Revolución da Ulloa, etcétera; poemas do Cabanillas, Julio Dantas e Herminia Fariña; deseños do Castelao; vistas de moimentos.

Imprenta LAR: Real, 36 1.º - A CRUÑA

Motores & máquinas CELTA

Marca Rexistrada

Suministros industriaes — INSTALACIÓS

Gasolina Petróleo, aceites pesados SHELL

Cubertas - Cámaras - Macizos BERGOUGNAN - MICHELIN

JOSÉ RAMON PEREZ CID

Progreso, 54 e 90 — OURENSE

Fabricación especial de toda sorte de Cristaes ópticos

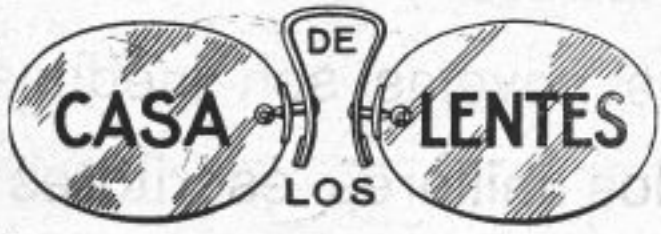

(MARCA REGISTRADA)

Execucion esmerada das recetas dos señores Médicos Oculistas

Praza Mayor, 18 - OURENSE

STUDEBAKER

Os mellores autos. Tres tipos de motores e quince de carrocerías. Somentes o **Studebaker** ten a capota **DUPLEX,** que consinte trocar en cinco minutos un coche aberto en pechado

REPRESENTANTE PRA OURENSE E PONTEVEDRA

Manuel Rasilla Salgado :-: Vilagarcía d'Arosa

A importancia da pubricación

L A R

non precisa pregoarse

Vexa vostede calquera dos números pubricados e quedará satisfeito

Todal-as novelas son inéditas e orixinales dos millores escritores galegos.

Se vostede é amante das boas letras debe suscribirse á

L A R

Coste de cada número 30 céntimos

Suscricion a 6 números 1'60

Administración: Real, 36-1.º **A Cruña**

Augas bicarbonatado-sódicas de

M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

Sastrería CRECENTE IRMANS

A MILLOR DE GALICIA

REAL, 28-1.º

TELÉFONO 180

A CRUÑA

F. ROMÁN E SACO

DROGUERIA E FARMACIA

Pereira, 19 — Teléfono 28

OURENSE

AXIÑA APARECERÁ **COUSAS** POR CASTELAO

LEA VOSTEDE A NOVELA MENSUAL

LAR

Adeministración e imprenta REAL, 36 1.º A CRUÑA

SUSCRICIÓN A 6 NÚMAROS 1'60 PESETAS